

ויהי

(ג) ס'איז זעלבסטפארשטענדלעך, אז אין דעם כלל פון "אנשי שכם" איז דאך איינגעשלאסן אויך "חמור" — פארוואס נעמט אים רש"י ארויס פונעם כלל און דערמאנט אים באזונדער?

מען קען ניט זאגן אז דערפאר טוט עס רש"י ווייל אויך דער פסוק, דערציילנדיק ווי שמעון ולוי האבן

"דרך ארץ לומר על הרבה שורים שור" * — ראה לקמן קושיא דר'.

(א) מכיון שלא מצינו בשום מקום ש שמעון ולוי הרגו את משהו לבד מאנשי שכם, הרי פשוט לכאורה (גם בלי פרש"י) ש"הרגו איש" קאי על אנשי שכם, וא"כ מה שרש"י צריך לבאר, הוא רק הטעם למה נאמר איש לשון יחיד.

(ב) אפילו באם נאמר (בדוחק) שגם מצד הקושיא הנ"ל — למה נאמר "הרגו איש" (לשון יחיד) — לא היינו יודעים עדיין (אלולא פרש"י) שקאי על אנשי שכם — הרי פשוט, שחידוש גדול יותר הוא פרש"י לקמן ש"שור" קאי אויסף ** — מהפירוש ש-

(*) וראה שיחת ש"פ וישלח תשל"א (לקו"ש חכ"ה ע' 179), שמטעם זה אין רש"י מפרש "ויבן לו בית" (וישלח לג, יז); "נסה שם אהלו" (שם, יט) — אף שפשוט הוא שבנה כמה בתים ונסה כמה אהלים — כי סומך עצמו אפירושו שלפניו (לב, ו).

(**) וגם: לפי פירוש זה, צריך רש"י (לדחוק ו) לפרש ש"וברצונם עקרו" הוא "רצו לעקור", ולא ששקרו בפועל.

[ברא"ם וס"ח כאן: מפני שמחשבתן היתה לעקרו נקראו עוקרי. ואף שרק ב"אוה"ע "חושב להם הקב"ה מחשבה מעשה" (רש"י תבא כו, ה) — עיין בש"ח וב' משכיל לדוד (בפירושו השני) מה שתירצו ע"ז.

אבל (נוסף לזה, שתירצו לא נזכר ב' פרש"י כלל, אפילו לא ברמז) מפשטות לשון רש"י "רצו לעקור" מוכח כנ"ל (וכתירוץ הראשון שבמשכיל לדוד)).

א. אויף די ווערטער "כי באפם הרגו איש": איז רש"י מפרש: "אלו חמור ואנשי שכם, ואינן חשובין כולם אלא כאיש אחד כו".

איז אין דעם ניט מובן:

(א) פארוואס דערמאנט ניט רש"י שכם. ואדירבא ער האט דאך געבראכט דעם גאנצן ענין.

(ב) פון רש"י'ס לשון "אלו חמור ואנשי שכם": איז משמע, אז ווען ער וואלט דעם פירוש ניט געזאגט, וואלט מען אליין ניט געוואוסט (אדער מען וואלט געלערנט אן אנדער פירוש) וועמען דער "הרגו איש" מיינט — און דערפאר דארף רש"י אויס-טייטשן אלו, דאס זיינען "חמור ואנשי שכם".

אבער לכאורה געפינט מען ניט אז די תורה זאל ערגעץ דערציילן אז שמעון ולוי זאלן האבן ווען-עס-איז עמעצן גע'הרג'עט, אויסער די "אנשי שכם" — ובמילא וואלט מען דאך לכאורה פארשטאנען, אויך אן פירוש רש"י, אז מיט "כי באפם הרגו איש" מיינט תורה די אנשי שכם. וואס איז דא דער אויפטו פון רש"י אז "אלו חמור ואנשי שכם"?

- (1) פרשטנו מט, ו.
- (2) ובפרט שבפירושו ד"ה וברצונם עקרו שור (בפסוק זה עצמו) אינו כותב "זה יוסף", ולהעיר גם מזה שבפירושו ד"ה בסודם אל תבא נפשי כותב "זה מעשה זמרי כו", משא"כ בפירושו ד"ה בקהלם, ואכ"מ.
- (3) ראה לקמן סעיף יא ובהערה 47.
- (4) ואין לומר, שמכיון שאנשי שכם הם רבים לכן צריך רש"י לחזש ש"הרגו איש" (לי יחיד) קאי אאנשי שכם — כי [נוסף לזה, שכבר לפני פירש רש"י

איש". פארוואס ברענגט ער אַראָפּ דער-
ביי אויך די ווערטער "כי באפם" ¹⁰?

ב. דערנאָך איז רש"י ממשיך אין
זיין פירוש: "וכן הוא אומר בגדעון"
והכית את מדין כאיש אחד וכן במצ-
רים ¹¹ סוס ורוכבו רמה בים".

דאָס וואָס רש"י מיינט צו זאָגן מיט
די צוויי ראיות: און דאָס וואָס ער
איז מקדים די רא"י פון אַ פסוק אין
נביאים ("והכית גו' כאיש אחד") פרי-
ער פאַרן פסוק אין חומש ("סוס ורוכבו
רמה בים") — איז פאַרשטאַנדיק אין
פשטות:

ביי מענטשן — אפילו גרויסע גבו-
רים — וואָס זייער כח איז אַ באַגרע-
נעצטער, מוז ¹² לכאורה זיין אַן אונ-
טערשייד צווישן דער גבורה וואָס זיי
ווענדן אָן ביים קעמפן קעגן אַ
רבים וביותר — קעגן אַ גאַנצער
שטאַט, און דער גבורה וואָס זיי באַ-
נוצן קעגן בלויז איין מענטשן ¹³. און
דעריבער ווען רש"י איז מחדש "ואינן
חשובין כולם אלא כאיש אחד", וואָס
דאָס מיינט אַז לגבי שמעון ולוי האָט
(דאָס אויס'הרג'ענען) גאַנץ שכם באַט-
ראָפן ניט עפעס מער ווי (ווען זיי
טוען דאָס צו) איין מענטש ¹⁴.

(10) מה שמצטיק "באפם", י"ל שזה
נוגע לפירושו השני "כל אחד לעצמו באפם
הרגו". אבל — עדיין מוקשה למה מצטיק
גם תיבת "כי"?

(11) שופטים ו, טו.

(12) בשלח טו, א.

(13) להעיר מתניא פמ"ח (סו, ב). לקו"ת
שה"ש לח, ג. ובכ"מ.

(14) וגם בגד"ד (אנשי שכם) כן הוא.
כי אף שהיו כואבים — הרי מ"מ אינו
דומה כחו (ד'כואב) אחד לכהם של הרבה
כואבים.

(15) ועפ"ז יומתק לשון רש"י "ואינן
חשובין כולם כו'" — ולא "ואינן חשובין
כולם בעיניהם כו'" כלשונו בפי מקץ (מה),

אויסגע'הרג'עט אַלע אנשי שכם (ויהר-
גו כל זכר ¹⁵). דערמאָנט אים באַזונ-
דער: "ואת חמור ואת שכם בנו הרגו
לפי חרב" ¹⁶ — וואָרום אויב דאָס
איז צוליב דעם, ווערט נאָך שטאַר-
קער די ערשטע קושיא — אַז רש"י
דאָרף דערמאָנען אויך "שכם"?

ד) שוין פריער ¹⁷ אויפן לשון הפסוק
"ויהי לי שור וחמור", זאָגט רש"י:
"דרך ארץ לומר על הרבה שוורים
שור". ומובן, אַז אַן ענלעכן הסבר קען
מען לכאורה זאָגן אויך אין אונזער
פסוק: אַז דער וואָרט "איש" מיינט
טאַקע די מערערע אנשים פון שכם
און זיי קומען בלשון יחיד ווייל ס'איז
"על שם המין" ¹⁸. איז קשה לפ"ז פון
וואָנעט לערנט רש"י אַפּ דעם חידוש ¹⁹ —
אַז "אינן חשובין כולם אלא כאיש
אחד"?

ה) צוליב זיין פירוש "אלו חמור
ואנשי שכם ואינן כו' אלא כאיש אחד"
וואָלט געווען גענוג אַז רש"י זאָל
מעתיק זיין פון פסוק בלויז דעם וואָרט
"איש", אָדער לכל היותר — "הרגו

"הרגו איש" פירושו "חמור ואנשי שכם" ...
[ובפרט שהכתוב "בכור שורו הדר לו"
(ברכה לג, יז) שנאמר על יוסף — עדיין
לא למדו התלמיד], ובכ"ז כתב רש"י
בפשטות "רצו לעקור את יוסף כו'" —
ואינו מקדים לזה "זה יוסף כו'".

(5) וישלח לו, כה.

(6) שם, כו.

(7) שם, לב, ו.

(8) וכמו שפירש הראב"ע, והביא רא"י:

כמו שור וחמור, וראה גם רד"ק כאן.

(9) ראה לקמן סעיף ב'.

(*** ולהעיר, שכו"כ מפרשי התורה
(מהפשוטנים) וכן תרגום אונקלוס מפרשים
וברצונם עקרו שור" באופן אחר מרש"י
(ודוקא תרגום יונתן — שאינו קרוב לפשט
— מפרש כרש"י), משא"כ "הרגו איש".

געפינט מען אז גאנץ מדין האט ביי אים באטראפן ווי איין מענטש.

און נאכדעם ווי רש"י ברענגט א ראי' צום עצם ענין, אז מ'געפינט אזא פאל פון "ואינן חשובין כולם אלא כאיש אחד", פאדערט זיך ערשט א ראי' צום לשון הכתוב — אז רבים ווערן גערופן בלשון יחיד אויב זיי באטרעפן אזוי — פון "סוס ורכבו רמה בים", לשון יחיד, דערפאר "וואס אלע סוסים און רוכבים פון מצרים זיינען 'חשובים' בלויז ווי איין סוס ורכבו".²⁰

הרי גדעון הכה את מדין ואעפ"כ הכה את כולם כאיש אחד — ולכן י"ל שכן ה"י גם בשמעון ולוי.

ואף שסו"ס מה שגדעון הכה את מדין כאיש אחד הוא מפני "כי אהי עמך" בעת המלחמה — י"ל (כדלקמן סעיף ט'), שפירוש זה שברש"י כאן שהוא "מדרשו", הוא לפי הפירוש ד"מדרש אגדה" ש"בטוחים היו על כחו של זקן" (שברש"י וישלח שם), אבל לפי הראשון שברש"י שם, צריך לפרש כפירוש השני שברש"י כאן*.

(19) ודוחק לומר שזהו על שם המין — כי "רוכב" (משא"כ "רכב") אינו "מין". ולהעיר ממ"ש (בשלח יד, כג, טו, יט) "פרשיו" לשון רבים — אף ש"סוס" וכן "רכבו" נאמר בפסוקים אלו עצמם בלשון יחיד.

וי"ל, שזהו גם טעמו של אונקלוס שב"סוס ורכבו" מתרגם "סוסא ורכבי" — אף שבכמה מקומות (לדוגמא בשלח יד, ט, שם, כג, ט, יט) שנאמר "סוס" (לי יחיד) מתרגם "סוסותח", ובכ"מ — "סוסון" (שופטים כ, א), ואכ"מ.

(20) ועפ"י יומתק מה שרש"י כופל "וכן" (הוא אומר) "כי וכן" (משא"כ לעיל מט,

ד.ה. אז דער פארגלייך פון גאנץ שכם, כאיש אחד" ווערט געמיינט — ווי דער באטרעף פון זייער (שמעון ולוי גופא) הרג'ענען איין מענטש; און ניט אז גאנץ שכם לגבי שמעון ולוי האט באטראפן אזוי ווי "איש אחד" לגבי סתם מענטשן, שוואכערע פון שמעון ולוי, ביי שמעון ולוי אבער איז "איש אחד" געווען ליכטער און אנדערש ווי גאנץ שכם — ווארום¹⁹ פון לשון הפסוק "הרגו איש" איז משמע, אז זיי האבן דא גע'הרג'עט [אלעמען ווי] איין מענטש).

מזו ער צום אלעם ערשטן ברענגען א ראי' אז ס'איז בכלל שייך א מציאות פון אזא גבורה ביי מענטשן¹¹: "וכן הוא אומר בגדעון והכית את מדין כאיש אחד", וואס אויך ביי גדעון'ען¹²

(יג) — כי "כעיר בינונית כו" שבפ' מקץ שם הוא בנוגע לשאר אנשים, ולכן מדגיש שהחשיבות דמטרופולין בעיניהם היא כעיר בינונית בשאר אנשים. משא"כ בפסוק זה, שגם "כאיש אחד" הוא בעיניהם.

(16) וגם: מכיון שהיו "כואבים" — אינו חידוש כ"כ שהרבה כואבים (ובפרט — כאב דיום שלישי למילה, ראה פרש"י ר"פ וירא) הם כאיש אחד אפילו לגבי שאר אנשים, ובפרט לגבי השבטים — ראה רש"י מקץ שם.

(17) ואף ש"בטוחים היו על כחו של זקן" (רש"י וישלח לד, כה) * — הרי זהו רק נתינת כח, אבל המלחמה בפועל היתה ע"י שמעון ולוי [ובפרט, שאף שבטוחים היו, בכל זאת באו על העיר בהיותם כואבים דוקא (ראה לעיל ע' 152 הערה 21)].

(18) ועפ"י יובן לשון רש"י (וכן הוא אומר) בגדעון כו" — דלכאורה מיותר — בכדי להדגיש, שאף שההכית גוי כאיש אחד" הוא מפני "כי אהי עמך", בכל זאת,

(*) ראה הערה הבאה, שהפירוש "ואינן חשובין כו" כאיש אחד" הוא לפי הפירוש "בטוחים היו כו" שברש"י וישלח שם.

(*) ומה שמקדים כאן הפירוש "ואינן חשובין כו" — אף שהוא לפי פירוש השני שבפ' וישלח שם — כי בנוגע לפסוק זה שאנו עוסקים בו, פירוש "ואינן חשובין כו" הוא קרוב יותר לפשוטו של מקרא, כדלקמן סעיף י'.

מען דארף אבער פארשטיין:

(א) פארוואס ברענגט רש"י די צווייטע ראי' פון „סוס ורוכבו רמה בים“, און ניט פון דעם פריערדיקן פסוק „ויבאו אחריהם כל סוס פרעה“? וואו רש"י אליין זאגט דעם זעלבן הסבר: „וכי סוס אחד הי' אלא מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד“? ²²

(ב) צוליב וואס איז רש"י מדגיש „וכן במצרים כו“: וואס איז די נפקא מינה, בנוגע דער הוכחה וואס רש"י ברענגט פון „סוס ורוכבו גו“, צי דער פסוק רעדט וועגן מצרים? אדער וועגן עמעצן אנדערש?

(ג) אט די הוכחה (אז רבים החשובים כאחד ווערן גערופן בלשון יחיד) איז דאך לכאורה בלויז פון די ווערטער „סוס ורוכבו“, און פארוואס ברענגט רש"י אראפ אויך די ווערטער „רמה בים“?

ג. נאכדעם ווי רש"י פארענדיקט דעם פירוש „ואינן חשובין כו“, איז ער מוסיף: „זהו מדרשו ופשוטו כו“ — אז דער פירוש הנ"ל (אז דערפאר

ג. ובכ"מ. — אבל ראה פרש"י בשלח יד, יו. ובכ"מ) — כי ב' ההוכחות הן לשני ענינים שונים.

(21) בשלח יד, כג.

(22) במפרשי רש"י שם הקשו, מדוע אין רש"י מפרש ש"סוס" (לשון יחיד) הוא ע"ש המין. אבל אין לומר שמכיון שאפשר לפרש שם כפירושם, ע"כ אין רש"י מביאו לראי' כאן — שהרי מזה שרש"י מקשה שם בפשיטות „וכי סוס אחד הי'“ מוכרח לומר שובר פשוט הוא (אפילו ל"בן חמש") שא"א לפרש שם שהוא ע"ש המין. וראה ש"ח ומשכיל לדוד שם. ואכ"מ.

(23) יבדוחק י"ל דכיון שלפני זה צריך לפרש „בגדעון“ (כדלעיל בפנים ובהערה 18) — מפרש גם כאן. וראה פרש"י לעיל מה, ב.

שטייט „איש“ בלשון יחיד ווייל „אינן חשובין כולם אלא כאיש אחד“ איז „מדרשו“, אבער לפי פשוטו איז דערויף פאראן אן אנדער טעם (כדלקמן. סעיף ד').

איז ניט מובן: פארוואס שטעלט רש"י דא „מדרשו“ פאר „פשוטו“, אין דער צייט ווען דער עיקר פון זיין פירוש על התורה איז „פשוטו של מקרא“? ²⁴

ד. דער טעם לויט פשוטו, פאר- וואס דא שטייט „איש“ בלשון יחיד, זאגט רש"י ווייטער: „אנשים הרבה קורא איש כל אחד לעצמו באפם הרגו כל איש שכעסו עליו. וכן וילמד“ לטרף טרף אדם אכל“.

וואס דער מיין פון דעם פירוש („פשוטו“) איז, אז די „אנשים הר- בה“ ווערן גערופן אין פסוק „איש“ בלשון יחיד, ווייל דאס באציט זיך (ניט אויף זיי אלעמען צוזאמען, נאר) אויף „כל אחד לעצמו“, אויף יעדן איינצלנעם פון זיי באזונדער. און דער טעם וואס דער פסוק רעדט וועגן „כל אחד לעצמו“ און איז ניט כולל אלעמען צוזאמען (וואס דערפאר זאגט ער „איש“ און ניט „אנשים“), איז בכדי צו לאזן הערן, אז „באפם הרגו כל איש שכעסו עליו“: ס'איז ניט געווען, כרגיל, אז זייער צאָרן האָט זיך אויסגעלאָזט ביים הרג'ענען דעם עי- קר, דער רוב פון אנשי שכם און די איבעריקע מענטשן האָבן זיי גע- הרג'עט שוין אָן אַ כעס אויף זיי (נאר עס איז געקומען ווי אַ המשך פון דעם רוב), נאר דער „באפם“ באציט

(24) ובפרט לפי המבואר בהערה 18, שהפירוש „ואינן חשובין כו“ הוא לפי פירוש השני שברש"י וישלח.

(25) יחזקאל יט, ג.

און דאס וואָס יעקב האָט גע'טענה'ט צו שמעון ולוי "עכרתם אותי להב' אישני ביושב הארץ גו'", איז עס געווען אויף דעם וואָס "ויהרגו כל זכר ואת חמור".

[און הגם אַז אויך זיי האָבן אויף זיך געהאַט אַ חיוב מיתה²⁶ — וואָר ר'ט לולא זאת וואָלטן שמעון ולוי זיי זיכער ניט גע'הרג'עט (ובפרט אַז אַלע זיינען דאָן געווען מצווה אויף שפיכת דמים²⁷) — פונדעסטוועגן איז מובן אַז בנוגע זיי, חמור און אנשי שכם, איז פאַרט געווען אַן אַרט פאַרן "ישוב הארץ" צו האָבן אַ טענה און מאַנען].

דערפון וועט אויך ווערן פאַרשטאַנען דיק בנוגע אונזער פסוק "כי באפם הרגו איש", אַז דערמיט האָט זיי יע' קב אבינו ניט אויסגערעדט פאַרוואָס זיי האָבן גע'הרג'עט שכם'ען, ווייל (א) אויף דעם האָט ער צו זיי קיין טענה ניט געקענט האָבן, כנ"ל; (ב) זייער הרג'ענען שכם איז ניט געווען קיין תוצאה פון "באפם", נאָר מחמת אַ חיוב גמור.

און דערמיט איז פאַרשטאַנדיק דער אויפטו פון רש"י מיט זיין פירוש "אז חמור ואנשי שכם": דורך דעם וואָס ער דערמאָנט חמור באַזונדער, הגם אַז ער איז דאָן איינער פון די אנשי שכם, און דאָן איז ער משמיט שכם, מאַכט ער קלאַר אַז מיט "באפם (הרגו) איש" ווערט געמיינט נאָר חמור און די אנשי שכם און ניט שכם גופא (וואָס מ'וואָלט עס ניט געוואוסט ווען רש"י זאָגט גאָרניט

זיך צו יעדערן באַזונדער: כל אחד, אפילו דעם לעצטן איז "באפם הרגו".

און אויף דעם גיט רש"י אַ דוגמא פון "וילמד לטרף טרף אדם אכל", וואָס אויך דער וואָרט "אדם" (ל' יחיד) אין יענעם פסוק קומט דערפאַר וואָס ביי יעדער אדם וואָס דער כפיר פאַרצוקט איז דאָ אַ באַזונדער "פעו' לה".

דאָרף מען פאַרשטיין:

(א) ס'איז דאָן לכאורה אַ דבר פשוט, אַז דער "באפם" באַציט זיך אויף יעדן איש פון די אנשי שכם — וואָרום אויב ניט, וואָלטן זיי דאָן ניט גע'הרג'עט סתם מענטשן אויף ווע' מען זיי זיינען ניט אין כעס — היינט צוליב וואָס דאָרף דאָס דער פסוק באַוואַרענען דורך זאָגן "איש" — לשון יחיד?

(ב) ווי אַ ראי' צו רש"י'ס פירוש ("אנשים הרבה קורא איש כל אחד לעצמו כו'") וואָלטן לכאורה גענוג געווען בלויז די ווערטער "אדם אכל". פאַרוואָס איז ער מעתיק אויך די ווערטער "וילמד לטרף טרף"?

ה. איז דער ביאור בכל הנ"ל: אויפן פסוק²⁸ "כי נבלה עשה ביש' ראל גו' וכן לא יעשה" (בשייכות צו מעשה שכם) זאָגט רש"י "שהאמות גדרו עצמן מן העריות כו'". פון דעם איז מובן, אַז די פעלקער ("ישוב הארץ"²⁹) האָבן ניט געקענט האָבן קיין תביעה צו שמעון ולוי, פאַר- וואָס זיי האָבן גע'הרג'עט שכם, ווי- באַלד אַז ער האָט עובר געווען אויף דעם וואָס "האומות גדרו עצמן"³⁰.

(26) וישלח לה, ז.

(27) שם, ל.

(28) ראה פרש"י וישלח לה, ז. לעיל

ע' 90.

(29) ראה לעיל שם הערה 41. וראה גם לעיל ע' 150 ובהנמטן שם.

(30) נח ט, ה'ו. סנה' גו, ב.

וואס איז געווען פאר „וישב הים גו' לאיתנו“³³, וויבאלד א דאמאלס האט דער אויבערשטער געפירט כבי-כול אין דער דוגמא ווי א (מענטש האט) מלחמה (ניט ווי „וה' הכה כל בכור“³⁴ וכיו"ב), איז פאראן א נתי-נת מקום פאר א ס"ד, א דא קען זיין עפעס א חילוק צווישן דער מלחמה מיט א ריבוי, און דער מלחמה מיט איינעם — און דעריבער איז דער פסוק³⁵ „מגיד שאין כולם חשור“ בין לפני המקום אלא כסוס אחד;

אנדערש איז אבער ביים פאל פון „סוס ורכבו רמה בים“³⁶, וואס איז געקומען דורך דעם וואס „וישב ה' עליהם את מי הים“³⁷ (בעת די מצ-ריים זיינען שוין אריין אין ים) — דארט איז מלכתחלה ניטא קיין שום ארט מאכן א חילוק צווישן א רבים און א יחיד: ס'איז דאך פשוט, און דורך „וישב הים לאיתנו“ זיינען זיי אלע, ממש פונקט ווי עס וואלט גע-ווען איינער, געווארן „אריינגעווארפן“, איינגעשלונגען אין ים. קומט דאך במילא אויס, און אין דעם, וואס די אלע סוסים ורכבים האבן באטראפן ווי בלויז איין סוס ורכב, איז ניטא קיין חידוש און רבותא³⁸ — און פונ-דעסטוועגן שטעלט זיי דער פסוק בלשון יחיד נאר דערפאר וואס בפר-על זיינען זיי (חשובים כ)אחד, און אף „אחד“ — מוז דאך שטייען לשון יחיד.

און וויבאלד אזוי, איז פארשטאנ-דיק און אויך אין אונזער פסוק

אויף דעם, אדער ווען ער זאגט „אלו אנשי שכם“ (סחם).

ו. אבער לויט דעם קען נאך ווערן שווער, פארוואס שטייט „איש“ לשון יחיד: אויב מ'וואלט געלערנט אז מיט „באפם הרגו איש“ ווערן גע-מיינט אלע מענטשן וואס זיי האבן דאן גע'הרג'עט (אויך שכם בן חמור), וואלט מען דעמאלט געקענט זאגן אז דער לשון „איש“ (ל' יחיד) ווערט געזאגט „על שם המין“ — דעם גאנצן מין פון „איש“ אין שכם „הרגו בא-פם“; אבער וויבאלד אז ניט דער גאנצער מין פון „איש“ איז דארט אומגעקומען מצד „אפם“, קען מען דאך שוין במילא ניט אָננעמען אז דער לשון „איש“ קומט על שם המין? דערפון לערנט רש"י אפ דעם טעם וחידוש: „ואינן חשובין כולם אלא כאיש אחד“, און דער לשון יחיד פון „איש“ שטייט דא דערפאר וואס די אלע מענטשן, וואס שמעון ולוי האבן גע'הרג'עט „באפם“, האבן ביי זיי באטראפן בלויז „כאיש אחד“.

ז. אבער אויף דעם קען מען דאך פרעגן: יעקב מיט זיינע רייד „כי באפם הרגו איש“ איז דאך ניט אויסן געווען אַרויסצוברענגען די מעלה פון שמעון ולוי, נאר אדרבה, צו מוכיח זיין זיי — היינט ווי שטימט עס אז מיטן לשון פון די מוסר-רייד זאל ער גאר מיינען דעם שבח וואס „אינן חשובין כולם אלא כאיש אחד“³⁹?

פאָרענטפערט דאס רש"י אליין מיט דעם וואס ער איז ממשיך ווייטער „וכן במצרים סוס ורכבו רמה בים“: בנוגע צו „ה' נלחם להם במצרים“⁴⁰

(31) ראה לעיל ע' 152 הערה 20. אבל ביאור זה אינו ע"ד הפשט.

(32) בשלח יד, כה.

(33) שם, כו.

(34) בא יב, כט.

(35) שם טו, יט.

(36) והחידוש שם שב. סוס ורכבו גו' "

הוא — מה ששניהם „קשורים זה בזה

כו'“, כדפרי"י שם.

ט. ווי גערעדט פריער (סעיף ב'), איז ע"פ טבע אוממעגלעך צו זאגן, אז א גאנצע שטאט מיט מענטשן זאלן זיין "חשובין" בלויז כאיש אחד. טע"ה נה"ט במילא דער "בן חמש (למק"רא)": אמת, מ'קען פארשטיין ווי אזוי ס'איז מעגלעך די עצם זאך, אז חמור ואנשי שכם זיינען ביי שמעון ולוי געווען כאיש אחד, מצד דעם וואס זיי האבן דאס געטאן ניט מיט זיי'ער נאטירלעכן כח, נאר "בכחו של זקן" און ס'איז טאקע געווען אין אן אופן פון למעלה מהטבעי — אבער בכדי צו איינלערנען אין פשטות אזא אויפטו פאדערט זיך א מקור, א מש"מעות אין תורה, אז ס'איז געווען

חזו שטייען "הרגו איש" בל' יחיד, דערפאר וואס בפועל זיינען אלע געווען חשובין בלויז כאיש אחד — ניט מיינענדיק דערמיט וועלכן עס איז אויפטו (ומעלה — אויף שמעון ולוי) אין די דברי מוסר פון יעקב.

און דערפאר ברענגט רש"י אויך די ווערטער "רמה בים", און בא' גנוגט זיך ניט בלויז מיט "סוס ורוכ' בו" — ווייל פון "רמה בים" איז, כנ"ל, די ראי' אז רבים החשובין כאחד ווערן גערופן בלשון יחיד אויך דאן ווען דאס איז ניט נוגע אלס א הדגשה און רבותא אין תוכן פון דעם ענין.

ה. נאך א טעם וואס רש"י ברענגט די ווערטער "רמה בים":

לכאורה וואלט מען געקענט זאגן, היות ווי דער מלך איז דער עיקר און דער וואס באשטימט דעם מהלך פון דער מלחמה, דעריבער זאגט דער פסוק "סוס ורוכבו" לשון יחיד, מיינענדיק דערמיט בלויז פרעה מלך מצרים —

דעריבער איז רש"י מעתיק אויך די ווערטער "רמה בים": ס'איז דא ניט נוגע צו ארויסהויבן דעם מלך באזונדער, וויבאלד דא רעדט זיך שוין ניט וועגן גאנג פון דער מלחמה (כנ"ל סעיף ז'), נאר וועגן דעם פרט פון "רמה בים" וואס איז געווען: (א) ניט בדרך מלחמה, נאר דורך "וישב ה' עליהם את מי הים" — איז דער מלך גלייך צו אלעמען. (ב) נאך דער מפלה פון ה' נלחם לכם.

ועפ"ז איז אויך פארשטאנדיק וואס רש"י זאגט "וכן במצרים סוס ורוכבו רמה בים" — בכדי צו מדגיש זיין אז דער פסוק "סוס ורוכבו" (לשון יחיד) רעדט וועגן אלע מצריים און ניט בלויז וועגן פרעה'ן.

(37) בב"ר פצ"ט, ז: שלא היו כולם לפני הקב"ה אלא כאיש אחד. ולכאורה, ממה שהשמיט רש"י התיבות "לפני הקב"ה" משמע, שכונתו היא שהיו חשובין כולם כאיש אחד לגבי שמעון ולוי מצד עצמם, מצד גבורתם

[ואף שמקורו של רש"י לפי זה הוא "מדרשו" — י"ל: (א) כונת רש"י ב' "מדרשו" היא למדרש תנחומא פרשתו יו"ד, ומפרש ש"לפני הקב"ה" ו"לפניהם" (שבתנחומא) ב' ענינים שונים הם (והפ"י דלעיל שם (ע' 151) הערה 14 אינו אליבא דרש"י. (ב) מקורו של רש"י הוא ממדרש אחר].

אבל, מכיון שע"פ טבע א"א להיות שכל אנשי שכם יהיו נחשבינ כאיש אחד (כנ"ל סעיף ב'), מוכרח לומר כבפנים.

ומ"מ משמיט רש"י התיבות "לפני הקב"ה" — כי בפשטות שייך לשון זה רק כשהלוחם הוא הקב"ה בעצמו * (כברשי בשלח י"ד, כג) — ששם (כה) נאמר "כי ה' נלחם להם", משא"כ בנוד"ד שרק בטר חים היו על [הקב"ה שבא בזכותו —] כחו של זקן.

(*) או עכ"פ בציווי ושלוחות הקב"ה (ראה רש"י שופטים כ, א ולעיל ע' 151 הערה 15). משא"כ שמעון ולוי, שהגט שעשו זאת מפני קנאות לה' — עשו זאת בעצמם.

זי טורף יעדער מענטשן (באזונדער)
אויפן זעלבן אופן.

י. אבער אויך דער פירוש איז זיי-
ער שווער. ווייל:

(א) עס לייגט זיך ניט אויפן שכל
צו זאגן, אז די בני יעקב — וואס
„כולן צדיקים“³⁹ — זאלן זיין בא-
הערשט פון אזא שטארקן כעס (אפילו
אויב דער כעס איז געקומען פון קדו-
שה, צוליב דעם וואס „נבלה עשה
בישראל“) וואס האט זיי ניט אפגע-
לאזט ביזן הרג'ענען דעם לעצטן
איש פון שכם.

(ב) מיטן ווארט „איש“ ווערט דאך
געמיינט אויך חמור, פונקט ווי יע-
דער אנדערער פון די אנשי שכם
(כנ"ל ס"ה) — און וויבאלד אז „בא-
פם הרגו כל איש שכעסו עליו“ (אלע-
מען מיטן זעלבן כעס) קומט דאך
במילא אויס, אז הריגת חמור איז
געווען מיט ניט קיין גרעסערן כעס
ווי אלע אנדערע אנשי שכם —

אבער פשטות השכל איז מחייב אַנ-
צונעמען, אז זייער כעס אויף חמור
אבי שכם, צוליב זיין גרעסערע שולד
אין דער מעשה, האט געדארפט זיין
פיל שטארקער ווי אויף די אנדערע
אנשי שכם; און אויך פון דעם וואס
דער פסוק אין פ' וישלח איז מפרט
באזונדער „ואת חמור גו' הרגו“ (נאכ-
דעם ווי ער זאגט „ויהרגו כל זכר“),
איז מוכח, אז ביים הרג'ענען חמור
איז געווען דער „הרגו“ מיט אַן אַנ-
דערשקייט.⁴⁰

און מצד די שוועריקייטן באנוגנט
זיך ניט רש"י מיטן פירוש פון „פשוט“

אזוי: און ס'איז ניט גענוג יסוד צו
אויפטאן דעם חידוש נאָר מחמת דעם
אַליין וואָס אין פסוק שטייט „איש“
לשון יחיד.

דעריבער זאָגט רש"י „זהו מדרשו“,
אַז דער פירוש איז ניט אינגאנצן אין
דרך הפשט, נאָר ער איז גענומען פון
„מדרש אגדה“.⁴¹

מאָנט אַבער ווידער דער „בן חמש
למקרא“: דער פסוק איז דאך גלאַ-
טער אַז ער האָט אַ פירוש אויך לויטן
דרך הפשט? ענטפערט אויף דעם
רש"י און איז ממשיד: „ופשוטו כו'“,
אַז אויך ע"פ פשט איז דאָ אַ הסבר
פאַרוואָס עס שטייט איש ל' יחיד,
ווייל דער וואָרט „איש“ מיינט „כל
אחד (פון אלע אנשי שכם) לעצמו“;
אַז יעדער מענטש באַזונדער איז „בא-
פם הרגו“, מיטן זעלבן צאָרן; ד.ה.
אזוי שטארק איז געווען זייער פאַר-
דרוס, פון דעם וואָס „נבלה עשה ביש-
ראל“.⁴² אַז אויך נאָכן הרג'ענען דעם
רוב פון אנשי שכם האָט זיך זייער
„אף“ לחלוטין ניט איינגעשטילט, און
דער פולער צאָרן, מיטן זעלבן תוקף,
האָט אַנגעהאַלטן ביז דעם לעצטן
מענטשן פון אנשי שכם.

און אויף דעם ברענגט רש"י אַ דוג-
מא פון „וילמד לטרף טרף אדם אכל“:
ווען עס האַנדלט זיך אין סתם אַן
אינצלנעם פאַל, וואָס אַ הונגעריקע
חי' פאַרצוקט אַן אדם און שטילט איר
הונגער, איז ניטאָ קיין מוח — אַז
ביים צווייטן מאָל טורף זיין אַ מענטשן
זאָל ביי איר זיין די זעלבע צעקאַכט-
קייט; בעת אַבער „וילמד לטרף טרף“,
אַז זי איז „איינגעלערנט“, איינגע-
וויינט אין פאַרצוקן מענטשן, דאָן איז

(39) רש"י וישלח לה, כב.

(40) וייל שגם מטעם זה מונה הכתוב
הריגת חמור ביחד עם הריגת שכם בנו.

(38) המיישבת דברי המקרא דבר דבור
על אופניו (רש"י בראשית ג, ח).

א פאל ווען שמעון ולוי האבן גע'הרג'עט סתם א מענטשן, ווי די אומנות פון עשו¹¹ וואס „המסתם אותה הימנו“ (ווי רש"י ערקלערט בפסוק שלפניו) — האטש דאס ווערט אין ערגעץ גיט דערציילט, און אויף דעם האט זיי יעקב מוכיח געווען.

און הגם אז ס'איז גיט גלאטיק צו זאגן, אז תורה זאל דערציילן אז יעקב האט זיי מוכיח געווען פאר א מעשה, בעת די תורה דערמאנט אין ערגעץ גיט אז דאס האט פאסירט — האט דאך אבער דער פירוש אין זיך א מעלה וואס דוקא לויט אים איז גלאטיק דער ווארט „איש“ לשון יחיד.

ובפרט אז מיר געפינען עד"ו (און מיטן זעלבן לשון) ביי למך, וואס האט געזאגט „כי איש הרגתי“¹² און תורה (שבכתב) דערמאנט גיט די פאסירונג.

און דעם טעם דערויף, וואס רש"י איז שולל לגמרי דעם פירוש — ביז צו גיט ברענגען אים אפילו אלס דריטן פירוש — דייטעט ער אן דורכן מעתיק זיין פארן פירוש אויך דעם ווארט „כי (באפם הרגו איש)“, וואס לכא' איז ער איבעריק:

דער לשון „כי באפם הרגו איש“ מאכט קלאר, אז דער „באפם הרגו איש“ (איז גיט קיין אָנפאַנג פון אַ נייעם ענין, נאָר ער) קומט בהמשך און „כי“ — אלס טעם צו „בסודם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבודי“.

און וויבאלד אזוי, קען מען שוין גיט לערנען אז מיט „באפם הרגו איש“

און דאָרף אָנקומען צום פי' פון „מדרש שו“; אז דאָס וואָס עס שטייט „איש“ לשון יחיד, איז ווייל „אינן נחשבין כולן אלא כאיש אחד“.

און נאכמער: היות אז לויט „פשוטו“ — „באפם הרגו כל איש שכעסו עליו“ — זיינען די שוועריקייטן אינעם פשוט גופא כנ"ל, משא"כ לויטן פי' „אינן נחשבין כו'“ בלייבט שווער (בעיקר) בלויז דאָס וואָס ער איז „מדרשו“, דאָס וואָס פון פשוטות הכתובים איז גיטאָ קיין אָפּענע משמעות אז אלע אנשי שכם זיינען געווען כאיש אחד — דעריבער שטעלט רש"י פריער, און ווי אז עיקר, דעם פי' פון „מדרש שו“¹³.

יא. שוין גערעדט מערערע מאל¹⁴, אז דאָרט וואו רש"י ברענגט צוויי פירוש'ים און ביידע האָבן שוועריקייטן פון זעלבן סוג, ברענגט ער דאָן אויך אַ דריטן פירוש, וואו עס זיינען גיטאָ אַט די קשיות וואָס ביי די צוויי פריער — דיקע — הגם אז מאידך גיסא, איז ער פיל שווערער ווי זיי מצד אַן אנדער פרט.

ובנוגע לעניננו: וויבאלד אז די שוועריקייט אין די צוויי פירוש'ים איז פון זעלבן סוג — וואָס דער מיין פון „הרגו איש“ (לי יחיד) — סיי לויטן פירוש „ואינן חשובין כולן אלא כאיש אחד“, סיי לויטן פירוש „כל אחד לעצמו באפם הרגו“ — איז גיט מתאים מיט דעם וואָס דער שכל און דער חוש איז מחייב

— וואָלט לכאורה געווען אַן אַרט צו איינלערנען אין „באפם הרגו איש“ אַ דריטן פירוש¹⁵: אז ס'איז געווען

(41) ראה עד"ו לעיל ע' 43 הערה 39.

(42) ראה לעיל ע' 41.

(43) ויתירה מזו: בכונת תיבת „איש“, ב' הפירושים דרש"י אחד הם (כי הם ב' טעמים לזה שחמור ואנשי שכם נקראים כאן „איש“ — לי יחיד), והפי' דלהלן בפנים הוא פירוש שני, וא"כ, מכיון שפי' הראשון (לפי ב' הטעמים) אינו גלאטיק, הו"ל לרש"י להביא פי' שני (דלהלן).

(44) תולדות כו, מ. (שם כה, כה).

(45) בראשית ד, כג ובפרש"י שם.

יב. פון דעם וואָס לשון הכתוב לאַזט אַן אַרט פאַר אַ ס"ד — וואָס אויך אַ ס"ד פון תורה איז דאָך תורה מלשון הוראה — אַז שמעון ולוי האָבן אַמאָל גע'הרג'עט נאָך אַ מענטשן, קען מען אַרויסלערנען דערפון אַ הוראה פאַר יעדן איינעם:

בעת איינער ברענגט שאָדן צו אַ צווייטן ח"ו, אפילו ווען דאָס נעמט זיך ביי אים פון קדושה-געפילן (אַז ער איז אויפגערועדערט געוואָרן צוליב אַ סיבה ווי "הכונה יעשה את אחר-תונו") — קען דורך דעם ביי אים אַנטוויקלט ווערן די מדה פון טאָן שאָדן⁵⁰, ביז עס קען זיין אַ קס"ד און אַ חשש אַז ער זאָל דאָס זעלבט טאָן צו נאָך און נאָך מענטשן⁵¹.

ומרובה מדה טובה כו': בעת איינער טוט גוטס מיט אַ מענטשן, אפילו ווען אין אָנהויב טוט ער דאָס (בגלוי⁵²) מיט פניות, ווערט ביי אים דורכדעם אַלץ מער איינגעקארבט און נקנה די מדת הטוב שבנפשו, ביז ער איז משפיע צו אַלעמען בלויז טוב.

ובמדה שאדם מודד בה מודדין לו⁵³ — אַז אויך צו אים איז מען משפיע מלמעלה אַך טוב וחסד, בכל המצטרך לו, בבני חיי ומוזני, ובכולם — רויחי. (משיחות ש"פ ויחי, וארא תשכ"ז)

שאר מפרשים, ובכ"ז אינו כותב, זה יוסף". ולכן מסתבר שהחידוש "אלו חמור כו'" הוא כנ"ל ס"ה. (49) ובפרט ע"פ פ"י האוה"ח דמפרש "איש" על יוסף.

(50) ראה עדי"ב בהגדה של פסח עם לקוטי טעמים ומנהגים" (ע' יא), ש"ל שמפני זה אין נוהגין לחטוף האפיקומן. עיי"ש.

(51) ראה אוה"ח פ' ראה יג, יח. (52) משא"כ מצד פנימיות נפשו — כמובן מפסק הרמב"ם ה"ל גירושין ספ"ב. משנה — סוטה ת, ב.

ווערט געמיינט אַן אַנדער ענין (וואָס זיי האָבן סתם גע'הרג'עט איין מענטשן), וואָרום דאָן וואָלט זיך גע'שטעלט די שאלה⁵⁴: ווי קומט עס אַז אַלס טעם אויף "בסודם אל תבא נפשי גו'" האָט יעקב דערמאָנט (בלויז) דעם פאָל פון זייער הרג'ע'נען איין מענטשן, ניט דערמאָנענדיק דעם פיל האַרבערן פאָל פון זייער אויס'הרג'ענען אַ גאַנצע שטאַט — שכם⁵⁵?

און דערפון וואָס תורה זאָגט דעם לשון "כי באפם הרגו איש", איז רש"י מכריח אַז "אלו חמור ואנשי שכם"⁵⁶.

(46) אבל אין לומר, שהוכחתו של רש"י (שמרמוזה בחיבת "כו'") היא ממ"ש לפנ"ז "שמעון ולוי אחים (וברש"י שם) בעצה אחת על שכם כו'" — שהרי אפשר לפרש "אחים" בעצה אחת" גם על הריגת איש אחר. ומה שרש"י מפרש שם "על שכם כו'" מיוסד על פירושו ב"כי באפם הרגו איש".

(47) לעיל ע' 152 הערה 22, שלאחרי שענו לו "הכונה יעשה את אחותינו" הודה להם יעקב. ולפני"ז י"ל לכאורה, שלכן לא הוכיחם ע"י אב

(א) לפ"ו, גם באם נאמר שהכונה ב' "הרגו איש" היא על הריגת איש אחר, הרי פשוט שבאם הרגו את מישוהו — הי' זה ג"כ מצד ענין של קנאות לה' וכיו"ב, ולמה הוכיחם ע"י יעקב יותר מאשר על הריגת אנשי שכם.

(ב) מכיון שגם מתחלה ידע יעקב שזה ששמעון ולוי הרגו כל זכר באנשי שכם הי' מצד מעשה דינה, ובכ"ז אמר להם "עכרתם אותי גו'" — קשה לומר ע"פ דרך הפשט שלאחרי ששמע המענה "הכונה גו'" הודה להם שעשו דבר רצוי.

(48) לכאורה הי' אפשר לומר, שזהו גם הטעם לדיק לשון רש"י "אלו חמור ואנשי שכם" בדרך חידוש. אבל דוחק הוא, שהרי גם ב"וברצונם עקרו שור" — מכיון שהתלמיד לא למד עדיין את הכתוב "בכור שורו הדר לו", יכול הוא לטעות ולפרש ששמעון ולוי עקרו פעם שור (או — כפי

ויחי ב

„כנעניות היו“.

אין ניט מובן: דער דיוק „בניו“ — ולא בני בניו? אין דאך אין לשון הפסוק, מוז דאך דאס שטימען לויט אלע שיטות שבתושבע"פ, אויך לויט שיטת ר"י, אז די שבטים האבן חתונה געהאט מיט זייערע „אחיות תאומות“ אין ניט מיט קיין כנעניות [ובפרט אז ר"י'ס פירוש אין דער (ערשטער — בפרש"י — ד.ה. דער) עיקר'דיקער פון רש"י'ס צוויי פירושים אין פרשת וישב] — און וויבאלד אזוי, פארוואס טייטשט רש"י ניט אויס אין וואס עס באשטייט דער טעם פון „ולא בני בניו“ לפי דעת ר' יהודה?

דארף מען זאגן אז דאס גופא לערנט אונז, אז די ווערטער „וישאו אותו בניו“ פאָדערן פירוש בלויז לדעת ר"י: דאָקען

(אפ"ל ש)פרש"י שבפרשתנו הוא (גם) לדעת ר"י. אבל [נוסף על מה שצריך ביאור: למה יוציא את כולם מצד שאלו ושל], (א) מפשטות לשון רש"י „ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען“ משמע שקאי על כל בני השבטים (לבד ממנשה ואפרים — וכהמשך בפרש"י). (ב) לפי פירש"י (אליבא דר"י — שלשיטתו פ"י הרמב"ן דברי רש"י דפרשתנו) בפי' וישב (שם) ופי' ויגש (מו, יו"ד) שאלו ושלח לא היו מבנות כנען (משא"כ אליבא דר"י — לשיטת רש"י — שלכן גם שאלו ושלח לא נשאו את ארונו (ראה לעיל ע' 228 הערה 3)).

(6) רא"ם כאן. גוי'א וישב שם. ברמב"ן פ' וישב שם (וראה גם ש"ח שם): שכונת ר"י ב„כנעניות“ אינו לכנעניות ממש (ובא רק לשלול דעת ר"י שנשאו את אחיותיהן), כי אם להנשים שבאו לארץ כנען משאר הארצות. עיי"ש. אבל א) אין זה פשוט ל' רש"י. (ב) מפירש"י שבפרשתנו מוכח שהכונה לכנעניות ממש. וכמ"ש בגוי"א שם. וראה להלן הערה 33.

א. אויף „וישאו אותו בניו“: אין רש"י מפרש: „ולא בני בניו וכו' שדמ מבנות כנען וכו'“ (ד.ה. אז די בני יעקב האבן חתונה געהאט מיט כנעניות). אבער אין פ' וישב, אין זיין פי' אויף „וכל בנותיו“ לערנט רש"י אז אין דעם אין דאָ אַ מחלוקת: „ר' יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום. ר' נחמי' אומר כנעניות היו, אלא מהו וכל בנותיו כלותיו, שאין אדם נמנע, מלקרוא לחתנו בנו ולכלתו בתו.“ קומט אויס אז דעם פשוט פון אונזער פסוק, לערנט רש"י לפי שיטת ר"י: אז

- (1) פרשתנו ג. יג.
- (2) לו, לה.
- (3) תנחומא באבער וישב יו"ד. יל"ש עה"פ. וראה גם ב"ר פפ"ד, כא ובמפרשים שם.
- (4) מלשון רש"י „שאיין אדם נמנע מלקרוא“ (כבב"ר וביל"ש שם) — ולא „כי דרך אדם למקרא“ (כבדעת זקנים מבעה"ת, ועד"ן הוא במורש שכל טוב ובמדרש אגדה) — משמע שיש איוה חשש בקריאה זו, אלא שמ"מ אין אדם נמנע כו'. והביאור בזה פשוט: כשקורא אדם לחתנו בנו ולכלתו בתו, הרי מקום לטעות שכונתו היא „בנו“ ובתו“ ממש, ובמילא יאמרו שאח נשא את אחותו. ולכן כותב רש"י, שאעפ"כ אין אדם נמנע כו'.

ועפ"י מובן בפשטות מה שרש"י אינו מביא הוכחה ממה שנעמי קראה את כלותי „בנותי“ (כברמב"ן כאן, וכבמ"כ לב"ר שם) — כי שם ה"י זה לאחר מיתת בעליהן, והחשש הוא רק בנוגע לאלו שזוכרים שהיו נשואות לבניו, ועיקר החידוש — במה שאין אדם נמנע מלקרוא (לחתנו בנו ו)לכלתו בתו, הוא בחיי (בתו ו)בנו.

(5) ברמב"ן פ' וישב (לח, ב) מבאר פרש"י ולא בני בניו — שהטעם: „לפי ששאל בן שמעון ושלח בן יהודה היו מבנות כנען ולכן יוציא את כולם“, ולפי"ן